

Halina Szostkiewiczová nazvala svou staf (kapitola IX) *Některé překážky řádného chodu práce v závodě*. Za základní považuje:

- překážky související s technologií a organizací výroby,
- překážky související s materiálním pracovním prostředím a jeho přizpůsobením jedinci,
- jevy a procesy společenské dezorganizace (str. 180).

Základními jevy společenské dezorganizace v podniku (vznikajícími zejména v důsledku neuspokojení základních potřeb jedince) jsou potom konflikty, pracovní úrazy, pracovní absence, fluktuace a konečně alkoholismus a zločinnost. Staf obsahuje podrobnou charakteristiku všech těchto jevů, jejich příčin a důsledků, včetně popisu metod a prostředků, jimiž je možno těmto jevům čelit, resp. jim předcházet.

Závěrečná kapitola sborníku je věnována problémům postavení a úkolu podnikového sociologa. Její autor Stanislav Burchardt vychází z víceletých polských zkušeností a na jejich základě charakterizuje místo sociologa v podniku, základní oblasti jeho činnosti a vztahy k podnikovému vedení i k orgánům dělnické samosprávy. Na řadě konkrétních případů je zde mimo jiné ukázáno, jak práce sociologa pomáhá řešit nejrůznější technické, organizační i provozní potíže podniků a hospodářských organizací.

Autoři práce postihují a charakterizují v podstatě všechny základní problémy, na jejichž studium se sociologie průmyslu zaměřuje. Nedostatkem jak celé práce, tak i jednotlivých statí však je, že shrnutí a analýza poznatků se pohybuje na příliš obecné úrovni. Chybějí sociotechnické závěry, rady a pokyny jak tyto poznatky aplikovat v praxi. To, co bychom tedy nejvíce od takto pojaté práce očekávali (a při úrovni a zkušenostech polské sociologie by to bylo očekávání vcelku oprávněné), zde chybí.

I některé definice a klasifikace je možno považovat za diskusní — např. rozlišení předmětu sociologie práce a sociologie průmyslu v kapitole I, vymezení základních prvků společenského systému podniku v kapitole V atd. Na závadu je i určitá roztržitost práce — autorům se přes zřejmou snahu nepodařilo odstranit překrývání problematiky v jednotlivých statích (např. s výkladem jednotlivých aspektů neformální struktury se setkáváme v kapitolách IV, V i VI, s problematikou potřeb a jejich uspokojení v kapitolách II a IX).

Přesto však doporučujeme studium recenzované práce jak odborníkům pracujícím v daném oboru (pro konfrontaci názorů, přístupů a stanovisek), tak všem těm, kteří se chtějí v krátké době alespoň rámcově seznámit se základními pojmy i poznatky průmyslové sociologie.

Miloslav Tomšík

Hoši z Unraveling po patnácti letech

Sheldon and Eleanor Glueck, *Delinquents and Nondelinquents in Perspective*, Harvard University Press, Cambridge 1968, s. 268.

Dílo amerických kriminologů manželů Glueckových je úctyhodné. Tito „rodiče moderní kriminologie“ (M. Wolfgang) uveřejnili od dvacátých let, kdy začali publikovat, přes tři sta titulů, z toho půl stovky knižních publikací. Neutuchající elán a vědeckou svěžest si neustále udržují a nemine rok, aby nepřinesli nový výrazný kámen do mozaiky svého celoživotního díla.

Nejznámější jejich prací je *Unraveling Juvenile Delinquency* (1950), o níž bylo referováno také na stránkách tohoto časopisu (ročník 4, č. 5, s. 594an.; ročník 5, č. 1, s. 38an.). Jsou v ní shrnuty výsledky desetileté práce početného štábu odborníků, který na souboru 500 delikventních chlapců a 500 jejich nedelikventních „dvojníků“ podrobně zkoumal 402 různých znaků s cílem zjistit, jakými faktory se delikventi jako celek odlišují od nedelikventů. Ke každému delikventu byl přiřazen nedelikventní „dvojník“, bydlící rovněž v oblasti městského slumu, blízký mu věkem, národnostním původem a úrovní všeobecné inteligence. Záměrnou homogenitou souboru v těchto čtyřech proporcích chtěli autoři vyložit problematické vlivy činitelů, které podle jejich výchozí hypotézy odvádějí stranou pozornost od hlavní oblasti, kde je třeba hledat vlastní kořeny delikvence.

Chlapcům z *Unraveling* bylo v době prvního výzkumu 9 až 17 let. Glueckovi se k nim vrátili ještě dvakrát: v době, kdy chlapci dovršovali svůj 25. rok (1963) a posléze když se blížili 31. roku života. Původní tisící-členný soubor z Bostonu se časem rozprchl po celých Spojených státech; přesto však i po patnácti letech se podařilo výzkumníkům získat potřebné údaje o 438 členech původní delikventní skupiny a o 442 členech skupiny nedelikventní.

Výsledky této práce předkládají nyní Glueckovi ve studii, která je předmětem této recenze. Kniha je rozdělena do tří částí. První (*As They Were as Boys*) stručně rekapituluje hlavní závěry z *Unraveling*. Druhá část (*As They Are as Men*) podává podrobný popis dalších osudů obou protikladných skupin. Závěrečná část (*The Past is Prologue*) obsahuje teoretické zobecnění a praktická doporučení. V dodatcích jsou pak materiály ilustrující důkladnost a metodickou houževnatost, s níž se Glueckovi propracovávají ke svým výsledkům. Čtivá a přehledná kniha je proložena množstvím typizovaných tabulek, v nichž se čtenář snadno orientuje.

1. Hlavní rozdíly, které byly zjištěny mezi skupinami delikventních a nedelikventních chlapců, rekapituluje autoři v rámci tří hledisek: a) rodinného prostředí; b) somatické a psychologické charakteristiky jedinců; c) jejich chování. Jací byli jako hoši? Delikventi vyrůstali v rodinné atmosféře, která nebyla příznivá pro vývoj emocionálně vyrovnaného, šťastného chlapce, připraveného přijímat autoritu školy i širší společnosti. Jevíli se jako nezkrotné, neukázněné, impulzivní děti s velkou potřebou uvolnit vnitřní energii a vybit své emoce. Ve škole brzy zaošťovali za kontrolní skupinou, měli ke škole větší nechut, ke spolužákům byli agresivnější a méně přá-

telští. Častěji prováděli darebácké kousky, utíkali z domova a ze školy, dříve začali kouřit a pít, tíhli ke gangům mladistvých. Celkový závěr této analýzy orientují autoři do dvou ohnisek, v nichž je podle jejich mínění třeba hledat příčiny všech dalších rozdílů mezi oběma skupinami: biologický stav a podmínky raného dětství.

2. Jací jsou jako muži? Zkoumání obou skupin po patnácti letech ukázalo, že chlapci z původní delikventní skupiny se ubírali zřetelně jinou životní cestou než chlapci ze skupiny nedelikventní. Rozdílly byly vždy v neprospěch bývalých delikventů a netýkaly se pouze trestné činnosti, ale i ostatních významných oblastí života.

Po uplynutí patnácti let nebylo podstatných rozdílů mezi oběma skupinami pokud jde o fyzické zdraví a neurotické poruchy; v původní delikventní skupině bylo však daleko více osob s diagnózou psychopatická či anomální osobnost.

V porovnání s nízkou životní úrovní rodičů se původní sociální status příslušníků obou skupin v průběhu let sice zlepšil, ale zlepšení bylo daleko výraznější u skupiny kontrolní. Dřívější delikventi dosáhli v průměru podstatně nižšího vzdělání a nižší pracovní kvalifikace. Začali pracovat mnohem dříve, byli častěji nezaměstnaní, častěji se živilí pochybným způsobem; jejich výdělky byly v průměru nižší než u kontrolní skupiny a snaha po zlepšení sociálně ekonomického postavení byla u nich menší. Jejich rodiny byly také častěji odkázány na ekonomickou pomoc různých sociálních institucí.

Zřetelné rozdíly byly zaznamenány i v manželských a rodinných vztazích příslušníků obou skupin. Manželství bývalých delikventů byla v průměru méně stabilní, příslušníci této skupiny se ženili brzy, po kratší známosti a častěji šlo o sňatky pod tlakem těhotenství snoubenky. Méně často si brali životní partnerky s dobrým charakterem; ve svém průměru vystřídal větší počet domácností a uzavřeli větší počet nových sňatků. Nižší kvalita rodinných svazků u dřívějších delikventů se postupem času projevila tím, že v jejich skupině bylo zjištěno menší procento těsných, věrých, konstruktivních vztahů mezi manžely navzájem a mezi nimi a jejich dětmi. Pokud jde o počet dětí v rodinách, nebyly mezi skupinami podstatné rozdíly; bývalí delikventi měli však mnohem více dětí nemanželských než kontrolní jedinci. V rodinách, které vytvořili dřívější delikventi, bylo mnohem méně vnitřní soudržnosti. Tato ozvěna nejpodstatnějších rozdílů mezi oběma skupinami z *Unraveling* se tak posunula i do nově založených rodin.

Příslušníci delikventní skupiny trávili daleko častěji svůj volný čas mimo domov. V obou skupinách měla většina osob jen málo osobních přátel; u bývalých delikventů to však často byly osoby trestané nebo se špatnou pověstí. Delikventi měli užší čtenářské zájmy než příslušníci kontrolní skupiny, častěji vyhledávali lehký veselohermí žánr v biografích.

Mnohem větší procento bývalých delikventů bylo v dospělosti nespokojeno se svým životním údělem. Příslušníci obou skupin měli i po 31. roku věku svou tížádnost, plány a cíle; v delikventní skupině bylo však zjištěno větší procento plánů nerealistických. V kontrolní skupině byly mnohem častější životní plány spojené s dalším vzděláním. Autoři nemohli při opakování výzkumu provést psychologické či psychiatrické vyšetření zkoumaných osob; z toho, co bylo patrné v projevech těchto třicetiletých, však usuzují, že téměř polovinu delikventní skupiny by bylo možno charakterizovat určitým infantilismem – totiž takovým stupněm životní zralosti, který neodpovídá dosaženému věku.

Pokud jde o službu v armádě, delikventi do ní častěji vstupovali dobrovolně a v nižším věku, pravděpodobně proto, aby tím dali průchod svým dobrodružným sklonům. Mnohem více delikventů bylo však uznáno neschopnými vojenské služby z psychiatrických důvodů nebo z důvodů morální nezpůsobilosti. Celková doba služby v armádě byla u dřívějších delikventů kratší, jejich výkon služby byl méně uspokojivý a počet difamujících propuštění z armády byl u nich větší.

Důležité jsou údaje o trestné činnosti v průběhu dalšího života zkoumaných chlapců. S několik málo výjimkami pokračovala kontrolní skupina ve své cestě, při níž se nedostávala do střetu se zákonem. Ale také u původní delikventní skupiny došlo později k tomu, že značná část ustala s trestnou činností. Z původních 100% delikventních chlapců bylo ještě kolem 25. roku věku pouze 22,6% jedinců nedelikventních (59,6% souboru se ještě v tomto období dopouštělo vážných přečinů); kolem 31. roku však od trestné činnosti upustila již polovina původních delikventů (48,2%). U zbývajících poloviny, která pokračovala ve svých konfliktech se zákonem, došlo v tomto období k výraznému posunu od dřívější vážnější trestné činnosti k menším deliktům. Pouze třetina (28,9%) původních delikventů se v období od 25. do 31. roku věku dopustila vážných přečinů.

Autoři se pokoušeli zkoumat i vlivy, které na sledovaných delikventech zanechal výkon trestu odnětí svobody, probace (druh podmíněného odsouzení), parole (modifikace našeho podmíněného propuštění) a další úsilí trestné právních institucí. Došli však k závěru, že všechno úsilí těchto institucí o „převýchovu“, „rehabilitaci“ nebo „odstrašení“ se zdá nepatrným před kroky, jež činí matka Příroda a otec Čas. Ze stávajících amerických trestné právních technik považují za účinnou pouze jedinou: „ochranu společnosti“ prostřednictvím relativně krátké izolace pachatele od společnosti a tím znemožnění příležitosti páchat další delikty.

3. Obraz, který podávají Glueckovi o dalších osudech delikventních chlapců, se může zdát dost pesimistický a fatalistický. Jako by to sami cítili, snaží se to vyvážit v poslední, závěrečné části knihy. Z teoretického zobecnění vyvozují svá praktická doporučení. Tato doporučení mají ovšem spíše povahu všeobecného nástinu, naznačení hlavního směru,

jak by bylo možno hledat nápravu. Sami si ovšem uvědomují obtížnost takového snažení. Nepropadávají však odevzdanosti osudu a zdůrazňují možnost a nutnost postupně rozrušit onen bludný kruh, který uvnitř společenského organismu produkuje a reprodukuje kriminalitu.

Z počáteční divergence obou zkoumaných skupin, která pokračovala i po publikaci *Unraveling*, vyvozují především nepodstatnost vlivu obecných sociálních podmínek na genezi trestné činnosti. Kriminogenní vlivy širšího sociálního prostředí jsou podle jejich názoru selektivní: disponovanými jedinci jsou přijímány, dobře sociálně adaptovanými osobami jsou odmítány. Glueckovi znovu v recenzované publikaci opakuji svůj názor na hlavní příčiny trestné činnosti, k němuž dospěli po intenzivní celoživotní práci: trestná činnost je produktem biologického vybavení (make-up) dítěte a rodinného dramatu, které se odehrává především během několika prvních let života a v němž dítě a jeho rodiče hrají hlavní role.

Kriminální recidivu jako nejúpornější formu trestné činnosti pak Glueckovi chápou jako projev nedostatečné životní zralosti osob, u nichž došlo k nežádoucí kombinaci obou základních faktorů: nepříznivého biologického vybavení a nepříznivých podmínek raného dětství. I po dosažení fyzické dospělosti je pro mnoho chronických recidivistů příznačná impulsivnost, nepromyšlené jednání a zmatenost plánů, nerealistické ambice, neschopnost podřídit okamžitá přání vzdálenějším cílům, nemožnost nebo nevěle poučit se ze zkušeností, z trestů a z vězení, neschopnost plnit závazky vyplývající z manželských, rodičovských a zaměstnaneckých vztahů atd.

Věk od 25 do 31 let je rozhodujícím obdobím, v němž se tyto emocionálně nezralí rozdělí na dvě části. Prvá část postupně, opožděně dozraje a majdě svou formu víceméně bezkonfliktního soužití se společnostmi. Druhé se to nepodaří a ta potom ztrácí zbytek svých let ve věznicích, v dobročinných ústavech nebo na ulici.

V závěrečné kapitole Glueckovi zdůrazňují, že determinismus v lidském chování znamená fatalismus. Skutečnost, že příroda používá rutinní série událostí a jevů, které směřují k určitému cíli, neznamená, že bychom nemohli do tohoto nám známého řetězu zasáhnout a změnit jej svými profylaktickými a terapeutickými kroky. To koneckonců potvrzuje zdravotnictví dnes a denně. Odborné, vytrvalé a trpělivé úsilí, zaměřené na jednotlivce i skupiny, ukázalo možnost změnit směr, jímž se počaly ubírat osudy ohrožených jedinců. Aniž by popírali význam jiných forem prevence kriminality, kladou Glueckovi hlavní důraz na včasné rozpoznávání ohrožených dětí a na takové preventivní kroky, které by v nich a kolem nich paralyzovaly klíčící semínka budoucí delikvence.

Pokud jde o biologické vybavení dítěte, mají autoři za to, že za daného stavu vědy i společnosti lze sotva mnoho dělat. Zdůrazňují však, že je možno udělat velmi mnoho ve zlepšení rodinného prostředí a vedení dětí

doma i ve škole. K úloze rodiny, školy a institucí pečujících o využití volného času dětí a mládeže pak Glueckovi podávají řadu svých rad a doporučení, které jsou samozřejmě přizpůsobeny specifickým americkým podmínkám.

Delinquents and Nondelinquents in Perspective je bezesporu práce, která šíří záběru a hloubkou svého pohledu patří mezi základní díla současné kriminologie.

Miroslav Veverka

C. Wolfgang Müller: Jugend. Soziologische Materialien

Quelle & Meyer, Heidelberg 1968, s. 87

Práce C. W. Müllera je čtvrtým samostatným dílem desetisvazkové řady, nazvané *Gesellschaft und Erziehung*. Řadu zahajuje studie zabývající se problémy výchovy jako společenské vědy, jeden z dalších svazků je věnován organizaci výuky, všechny ostatní jsou pak zaměřeny na sociologickou a ve dvou případech sociálně psychologickou problematiku. Naprostou převahu mají tedy v této řadě sociologické práce.

Autor publikace C. W. Müller se podjal vědeckého úkolu: vybrat z rozsáhlé poválečné — kvalitou i dosahem rozmanité — západo-německé produkce v oblasti sociologie mládeže ty studie, které by jednak ukazovaly sociologickou problematiku mládeže v její šíři a současně i genezi, jednak odhalovaly problémy a nedostatky, na jejichž řešení by se sociologie mládeže v budoucnu měla zaměřit.

Středem zájmu autora je tedy — v souladu s poválečným trendem sociologie mládeže v NSR — především empirický materiál, a to v první řadě tuzemský. Cizím výzkumům, až na některé výjimky (Eisenstadt) téměř výhradně americké provenience, věnuje pozornost jen v případech, které jsou v souladu s jeho autorským záměrem. Jde mu především o to ukázat vazbu západoněmecké sociologie mládeže na sociologii americkou, jednak chce vytypované problémy ukázat v širších souvislostech a podtrhnout tak jejich významnost a konečně s jejich pomocí odhalit mezery v dosavadním bádání v NSR.

Jádrem Müllerovy studie je tedy přehled prací zabývajících se výzkumy mládeže v NSR od konce druhé světové války až po druhou polovinu šedesátých let (zhruba za 16 let poválečného vývoje). Při třídění a zpracování tohoto materiálu uplatňuje chronologický a věcný zřetel, což mu umožňuje shrnout jej do následujících okruhů: první výzkumy po skončení druhé světové války; výzkumy studující mládeže; výzkumy zaměstnané mládeže; výzkumy vesnické mládeže; mládež a volný čas; nápadné chování mládeže; hodnotová orientace mládeže (politická, náboženská a sexuální). Každý z uvedených výzkumů je popsán nejen z hlediska věcného, ale i metodologického. Kritický přístup Müllerův se projevuje především v samém výběru materiálu, dále v kritických poznámkách uváděných na okraj některých výzkumů (především